

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
گردآورنده
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی: فیبا
یادداشت
عنوان دیگر
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
شناسه افزوده
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام:
مجموعه گفتارها: مجموعه آثار همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام / مولف: صحیح:
زیر نظر ناصر رفیعی محمدی.
قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام، ۱۴۰۱.
۲۴۰ ص: مصور.
978-622-315-115-6:
مجموعه آثار همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام.
کتبناامه.
مجموعه آثار همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام.
حمزه بن عبدالمطلب علیه السلام، ۵۴ قبل از هجرت - ۳ ق. -- کنگره‌ها
صحابه -- سرگذشتنامه -- کنگره‌ها
632. Prophet, d. 632 -- Biography -- Companions --
رفیعی محمدی، ناصر، ۱۳۴۴-، گردآورنده
جامعه المصطفی علیه السلام العالمية. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام
Almustafa International Translation and Almustafa International University:
Publication center
V/۲۵BP:
۹۳۱/۲۹۷:
BP1501

مجموعه گفتارها (مجموعه آثار همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام)
گردآوری و تهیه: گروهی از پژوهشگران (زیر نظر ناصر رفیعی محمدی)
ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام
● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی علیه السلام

● شمارگان: ۵۰۰

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸
تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴
تلفکس: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵ / (داخلی ۱۰۵)
◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه‌راه سالاریه
تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۲۱۳۳۱۰۶

📧 pub_almustafa   🌐 pub-almustafa.ir   ✉ miup@pub.miu.ac.ir

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثر یاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت   ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری   ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفیٰ

مجموعه گفتارها

مجموعه آثار همایش بین المللی حضرت حمزه رضی اللہ عنہ

گردآوری و تهیه: گروهی از پژوهشگران

(زیر نظر حجت الإسلام و المسلمین دکتر ناصر رفیعی محمدی)

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فراروی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی، درگرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روز کردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد. «جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست مطالب

- سخن همایش ۹
۱. دیدارها و سخنرانی‌ها ۱۱
- سخنان مقام معظم رهبری ۱۳
- سخنان آیت الله العظمی صافی گلپایگانی ۲۱
- سخنان آیت الله العظمی مکارم شیرازی ۲۵
- سخنان آیت الله العظمی نوری همدانی ۲۹
- سخنان آیت الله العظمی سبحانی ۳۳
- سخنان آیت الله استادی (استاد حوزه) ۳۷
- سخنان آیت الله اعرافی (مدیر حوزه‌های علمیه کشور) ۴۵
- سخنان حجت الاسلام والمسلمین علی عباسی (رئیس جامعه المصطفی العالمیه) ۵۳
- سخنان حجت الاسلام والمسلمین ناصر رفیعی (رئیس همایش) ۵۷
۲. کرسی‌های علمی ۷۱
- سیر تطور و کارکرد اجتماعی نام و القاب حضرت حمزه علیه السلام ۷۳
- زندگانی حضرت حمزه علیه السلام از دیدگاه شیعیان و اهل سنت ۸۱
- اسلام حمزه علیه السلام در چالش سه عنصر ناموری، عصبیت و انتفاع؛ تبیینی بر پایه نظریه حقیقت‌جویی ۹۱
- نقش امویان در انعکاس اخبار حمزه علیه السلام در آثار مورخان اندلس ۹۹
۳. نشست‌های علمی ۱۰۷
- دومین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام پژوهشی در متون حماسی حمزه نامه،
بن مایه‌های تاریخی، کارکردها و پیوندها با فرهنگ ایرانی ۱۰۹

- سومین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام منزلت و جایگاه حضرت حمزه علیه السلام از
 منظر قرآن و اهل بیت علیهم السلام _____ ۱۱۳
- چهارمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، منزلت و جایگاه حضرت حمزه علیه السلام
 در قرآن و حدیث، مناقب حضرت حمزه در جامعه و فرهنگ ترک‌ها و بررسی حمزه‌نامه _____ ۱۱۷
- پنجمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، حمزه سید الشهداء از منظر قرآن ۱۲۷
 ششمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، اسلام حمزه علیه السلام در چالش سه
 عنصر ناموری، عصبیت و رقابت؛ بر پایه نظریه حقیقت _____ ۱۳۳
- هفتمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، نقش حضرت حمزه در رسالت
 رسول خدا از منظر فریقین _____ ۱۳۷
- هشتمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، نشانه‌شناسی گفتمانی وجوه
 تاریخی، حماسی، دینی و خیالی قصه حمزه‌نامه _____ ۱۴۳
- نهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، بررسی مدخل حمزه بن عبدالمطلب
 در ویرایش‌های سه‌گانه دایره‌المعارف اسلام چاپ لیدن (EI) _____ ۱۴۹
- دهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، وضعیت خانواده‌های مهاجران مکه
 به ویژه امامه دختر حمزه علیه السلام _____ ۱۵۳
- یازدهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام _____ ۱۵۷
- دوازدهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، واکنش‌ها به مثله شدن حضرت
 حمزه علیه السلام در تاریخ _____ ۱۶۹
- سیزدهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، بررسی معیارهای اطلاق عنوان
 صحابی به معاصران رسول الله صلی الله علیه و آله با محوریت حضرت حمزه علیه السلام _____ ۱۷۳
- چهاردهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، وضعیت شناسی مطالعاتی
 شخصیت حضرت حمزه علیه السلام در فضای دیجیتال _____ ۱۷۷
- پانزدهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، واکاوی چرایی همتایی حمزه و
 جعفر در کلام اهل بیت علیهم السلام _____ ۱۸۷
- شانزدهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، جایگاه و منزلت حضرت
 حمزه علیه السلام _____ ۱۹۱
- هفدهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، حرم حضرت حمزه علیه السلام درگذر
 تاریخ و آیین زیارت آن در سنت و سیره _____ ۱۹۷

- نوزدهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، زن در روایات حمزه نامه — ۲۰۳
- بیستمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، تحلیلی از یاد حضرت حمزه علیه السلام در سنت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام و کارکردهای آن در عصر معصومان علیهم السلام — ۲۰۷
- بیست و یکمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، بررسی شخصیت‌پردازی حضرت حمزه علیه السلام در فیلم محمد رسول الله صلی الله علیه و آله — ۲۱۱
- بیست و دومین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، بررسی نقش حمزه سیدالشهدا در جنگ‌های پیامبر صلی الله علیه و آله — ۲۱۵
- بیست و سومین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، تغییر انگاره‌های حقوقی در داستان حمزه نامه — ۲۲۱
- بیست و پنجمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام — ۲۲۷
- بیست و هشتمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام، تحلیل تاریخی ریشه‌های دشمنی امویان با حضرت حمزه علیه السلام — ۲۳۳
- بیست و نهمین پیش نشست علمی همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام نشانه‌شناسی گفتمانی قهرمان با تأکید بر نقش حمزه علیه السلام در فیلم محمد رسول الله صلی الله علیه و آله — ۲۳۷

سخن همایش

تاریخ پرافتخار اسلام مرهون تلاش‌ها و رشادت‌های شخصیت‌های بزرگی است که با بذل جان خود، مهر تائید بر باورشان نهاده و موجب استحکام و بقاء اسلام شدند؛ افراد شجاعی که همچون بنیان مرصوص در برهه‌های حساس تاریخی به یاری اسلام شتافتند و در برابر دشمنان ایستادگی کردند. حضرت حمزه بن عبدالمطلب علیه السلام شیر خدا، شیر پیامبر و سرور شهداء یکی از این نمونه‌ها است؛ همو که به حق وارث ویژگی‌های پسندیده‌ای چون عزم، اراده، شجاعت، ایمان، صداقت و امانت‌داری از پدرش جناب عبدالمطلب است. بزرگ مردی که مورد احترام ویژه رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم و اهل بیت علیهم السلام بوده و این بزرگواران همواره به وجود او افتخار و احتجاج کردند.

دفاع حضرت حمزه علیه السلام از اسلام و رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم، دفاعی جانانه، باورمندانه و همه‌جانبه بود، دفاعی تکلیف‌مدارانه و همراه با ایثار. افزون بر این، شجاعت و فداکاری عمومی گرامی رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم در فرازهای گوناگون صدر اسلام چه در آن زمان که در صف نخستین مهاجرین به مدینه بود و چه در آن جایی که به‌عنوان فرمانده و پرچمدار اسلام به نبرد با دشمنان می‌شتافت، صفحاتی درخشان و پرافتخار را در تاریخ اسلام رقم زد، گرچه این شخصیت تابناک اسلام کوشید تا غبار غربت و مظلومیت را از چهره مبارک رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم بزداید و در این راه نیز موفق بود، اما ناگفته پیداست که در طول تاریخ، شخصیت خود ایشان در غبار غربت و مظلومیت باقی ماند.

بر این مجتمع آموزش عالی تاریخ، سیره و تمدن اسلامی که سابقه معرفی چهره‌های درخشان و کمتر پرداخته شده اسلام نظیر حضرت خدیجه علیها السلام را توشه راه خود دارد، کوشید تا با برگزاری همایشی باشکوه درباره حضرت حمزه علیه السلام بخشی از دین خود را در این زمینه ادا نماید. این همایش که به لطف الهی مورد تأیید و تقدیر ویژه مقام معظم رهبری علیه السلام و مراجع عظام تقلید حضرات آیات: صافی گلپایگانی علیه السلام، مکارم شیرازی، نوری همدانی و جعفر سبحانی (ادام‌الله‌ ظلهم الوارف) قرار گرفته است، کوشیده است تا شخصیت این صحابی بزرگ رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم را در ابعاد مختلف تحلیل و تبیین کند.

شماره این برنامه ارزشمند، انتشار مجموعه آثار پیش روست که به همت معاونت پژوهش مجتمع آموزش عالی تاریخ، سیره و تمدن اسلامی منتشر گردیده و به جامعه علمی و نخبگانی کشور تقدیم می‌گردد. از خداوند متعال خواهانیم تا این بضاعت مزجاة را از همه دست‌اندرکاران این همایش به لطف و کرمش بپذیرد.

در پایان لازم است تا از ریاست مکرم جامعه المصطفی علیه السلام العالمیه جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر عباسی، معاونت محترم پژوهشی المصطفی علیه السلام جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر عبادی، دبیر علمی همایش جناب آقای دکتر نعمت‌الله صفری‌فروشانی، دبیر اجرایی همایش و معاون پژوهشی مجتمع آموزش عالی تاریخ، سیره و تمدن اسلامی جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای سیدمجتبی اوصیاء، اعضا محترم کمیته علمی و کمیته اجرایی و همچنین همکاران محترم و پرتلاش معاونت پژوهش مجتمع جناب حجت‌الاسلام والمسلمین آقای حسن صادقی‌پناه و آقای سیدمجتبی حسینی شمس و همه عزیزانی که در برگزاری این همایش حضور و همراهی داشته‌اند تشکر و قدردانی نمایم.

والسلام علی جمیع عبادالله الصالحین

ناصر رفیعی محمدی

رئیس همایش بین‌المللی حضرت حمزه علیه السلام

قم المقدسه - بهمن ماه ۱۴۰۰